

ТРАЧ Оксана Михайлівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

Хмельницький університет управління та права,

м. Хмельницький, Україна

СКАСУВАННЯ РІШЕННЯ ЯК ПОВНОВАЖЕННЯ СУДУ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Особливу групу повноважень апеляційного суду складають повноваження за наслідками розгляду апеляційної скарги. Як вірно відзначають А. В. Гнатенко та Д. Д. Луспенник їх можна класифікувати на ті, що пов'язані зі скасуванням судового рішення і ті, що не пов'язані з скасуванням. Скасування рішення є певним класифікаційним критерієм, оскільки вся перевірна та контрольна діяльність суду другої інстанції спрямована на встановлення наявності чи відсутності підстав для скасування рішення суду [1]. Повноваження апеляційного суду, пов'язані із скасуванням рішень, підстави їх застосування регламентуються ст.ст. 307, 309, 310 ЦПК України [2].

Слід зазначити, що окремі повноваження, пов'язані із скасуванням рішень, визначають різновид апеляційного провадження, закріплений в процесуальному законодавстві відповідної держави. Так, в теорії цивільного процесуального права виділяють повну та неповну апеляцію. Апеляційні суди, що діють за правилами повної апеляції, не наділені повноваженням скасовувати рішення суду та направляти справу на новий розгляд до суду першої інстанції, а повинні ухвалити власне рішення [3, с. 52]. Саме такими повноваженнями наділені національні апеляційні суди. Ліквідація повноваження щодо скасування рішення та направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції була впроваджена Законом України від 7 липня 2010 р. «Про судоустрій і статус суддів» [4]. Повноваження щодо скасування і направлення справи на новий розгляд були збережені лише стосовно ухвали, в той час як основним об'єкту оскарження виступає рішення.

При неповній апеляції, у випадках встановлених законом, суд апеляційної інстанції наділяється повноваженням скасувати рішення суду та направити справу на новий розгляд [3, с. 52]. Саме такий вид апеляційного провадження був закріплений у ЦПК України до внесення відповідних змін від 7 липня 2010 р. [4].

Разом з тим слід звернути увагу, що критерії поділу апеляції на види виступає також їх повноваження щодо дослідження нових доказів. При повній апеляції, як зазначає О. О. Борисова, немає будь-яких обмежень в наданні і дослідженні нових доказів. За загальними

правилами неповної апеляції подання, дослідження нових доказів не допускається, але законом можуть встановлюватись окремі винятки [3, с. 59–62].

ЦПК України закріплює можливість посилання в апеляційному суді на докази, які було подано до суду першої інстанції, та на нові докази лише у визначених законом випадках. Відповідно до ст. 303 ЦПК України, апеляційний суд досліджує докази, які судом першої інстанції досліджено з порушенням встановленого порядку або у дослідженні яких було неправомірно відмовлено, а також нові докази, неподання яких до суду першої інстанції було зумовлено поважними причинами.

Отже, з положень ЦПК України випливає, що для національної моделі апеляційного провадження є характерними повноваження апеляційного суду щодо дослідження нових доказів лише у визначених законом випадках, тобто як виняток, а також відсутність повноважень щодо скасування рішення та направлення справи на новий розгляд (ст. 307). Таким чином, в ЦПК України законодавець одночасно закріпив складові, що характеризують різні види апеляції. Ліквідацією повноважень апеляційного суду щодо скасування рішення суду першої інстанції та направлення справи на новий розгляд порушено класичну модель побудови апеляційного провадження (повну та неповну).

Необхідно зазначити, що законодавство іноземних держав, яке визначає можливість дослідження апеляційним судом нових доказів лише як виняток у визначених законом випадках, закріплює цю ознаку разом із повноваженням апеляційного суду на скасування рішення суду та направлення справи на новий розгляд.

Так, наприклад, зазначені положення містяться у § 531, 538 ЦПК Федеративної Республіки Німеччини [5], ст.ст. 633, 642, 652, 656 ЦПК Естонської Республіки [6], ст.ст. 314, 327, 329 ЦПК Литовської Республіки [7], ст.ст. 368, 379, 381, 386 Республіки Польща [8], ст.ст. 404, 413, 424, 427 ЦПК Республіки Казахстан [9], ст.ст. 323, 343 ЦПК Республіки Узбекистан [10].

Слід зазначити, що навколо питання наділення апеляційних судів повноваженням щодо скасування рішення та направлення справи на новий розгляд точаться дискусії. Наприклад, на думку Я. П. Зейкана, вони ускладнюють вирішення справи, затягують процедуру її вирішення і є недоцільними [11, с. 414, 419]. Протилежної точки зору притримується І. Ємельянова, яка вірно відзначає, що існують такі порушення норм процесуального права, які неможливо або недоцільно виправляти в апеляційному суді. Апеляційний суд не слід перетворювати в суд першої інстанції [12, с. 19, 20]. Як зазначають А. В. Гнатенко, Д. Д. Луспеник апеляційний суд не повинен повністю підміняти собою суд першої інстанції. У такому разі місцеві суди могли б повністю ігнорувати основні принципи цивільного процесуального

права, а учасники процесу були б позбавлені повноцінного захисту своїх прав у суді першої інстанції. Саме тому встановлюються безумовні підстави для скасування рішення суду з направленням справи на новий розгляд [1].

Відсутність у апеляційних судів повноваження щодо скасування рішення суду першої інстанції та направлення справи на новий розгляд містить, на нашу думку, ряд загроз. Наділення апеляційних судів повноваженням щодо усунення та виправлення будь-яких порушень норм процесуального права, вчинених судом першої інстанції, призводить до дублювання ними завдань суду першої інстанції, що є неможливим з позицій побудови інстанційної судової системи, забезпечення гарантій здійснення процесуальних прав учасниками процесу. Особи, які беруть участь у справі, за порушення норм, які були допущені судом першої інстанції, а не ними, обмежуються у здійсненні ними окремих процесуальних прав. За відсутності повноваження щодо скасування рішення і направлення справи на новий розгляд особи, які беруть участь у справі, обмежуються у використанні способів оскарження судових рішень, в той час як рішення суду апеляційної інстанції може виступати об'єктом перегляду в порядку касаційного провадження на предмет його законності, поза увагою залишається перевірка його обґрунтованості. Це на нашу думку, вказує на необхідність повернення в національному законодавстві неповної апеляції, проте за обмеженого кола чітко визначених підстав. Подолання проблем пов'язаних із зловживанням цим повноваженням [13, с. 10–12; 14, с. 19; 15, с. 117] можливе шляхом застосування відповідних правових наслідків за це до конкретних суддів, розвантаження апеляційних судів.

Реальним засобом, який б сприяв розвантаженню апеляційних судів, забезпечив оперативність здійснення правосуддя і, як наслідок, гарантував особам, які подали апеляційні скарги, право на своєчасний судовий захист, є, на нашу думку, наділення апеляційних судів правом реалізувати повноваження щодо скасування судового рішення та направлення справи на новий розгляд на стадії підготовки розгляду справи.

Спотворення практичної реалізації тих чи інших повноважень не може виступати підставою для їх ліквідації і як наслідок обмеження процесуальних прав осіб, які беруть участь у справі, осіб, які мали ними виступати у процесі.

Слід зазначити, що законодавство іноземних держав, яке закріплює такі повноваження апеляційного суду містить значно ширші (у порівнянні із ст. 311 ЦПК України до внесення змін Законом України від 7 липня 2010 р. [4]), подекуди невичерпні переліки підстав його здійснення, і це не виступає підґрунтям для їх ліквідації.

§ 538 ЦПК Федеративної Республіки Німеччини визначає різновиди направлення справи на новий розгляд, зокрема за наявності

про це клопотання однієї із сторін та коли таке не вимагається [5]. Вважаємо, що такий критерій поділу на різновиди може бути запроваджений у національному законодавстві.

Згідно ст. 656 ЦПК Естонської Республіки рішення суду першої інстанції підлягає скасуванню, незалежно від обґрунтованості апеляційної скарги і наведених в ній обставин, із направленням справи на новий розгляд, якщо: було істотно порушено принцип судового слухання або гласності процесу; рішення постановлено стосовно особи, яка не була викликана до суду в порядку встановленому законом; справу було вирішено незаконним складом суду, зокрема, коли суддя повинен був заявити самовідвід; сторону представляла не уповноважена на те особа і сторона не схвалила її представництво в процесі; рішення не мотивоване згідно закону в суттєвому обсязі, і окружний суд не в змозі усунути цей недолік. Слід зазначити, що перелік таких підстав в ЦПК Естонської Республіки не є вичерпним, оскільки відповідно до ч. 2 вище наведеної статті суд наділений повноваженням щодо скасування рішення із направленням справи на новий розгляд до суду першої інстанції також у разі встановлення істотних порушень інших норм процесуального права, якщо вони не можуть бути усунені в апеляційному порядку [6]. Звичайно, враховуючи практичний досвід застосування вказаних повноважень національними судами, вказівка в ЦПК України на невичерпний, оціночний перелік підстав, на нашу думку, є неприпустимою і може призвести до зловживання ними.

Допускаючи як виняток подання нових доказів ЦПК Литовської Республіки передбачає повноваження суду на скасування рішення і направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції [7]. Фактично їх можна розділити на абсолютні підстави по скасуванню рішення і неабсолютні. Першу групу можна поділити на дві підгрупи: які не залежать від змісту апеляційної скарги та якими особа обґрунтовує апеляційну скаргу (ст. 329 ЦПК). До першої підгрупи належать: розгляд справи незаконним складом суду; вирішення судом першої інстанції питання про права і обов'язки особи, яка не була залучена до участі у справі; ухвалення рішення не тим суддею, який розглядав справу; рішення суду не мотивоване; відсутність у справі протоколу судового засідання, якщо справа розглядалась в усному порядку; порушення правил родової і територіальної підсудності; суд першої інстанції розглянув не всі вимоги, і цей недолік не може бути усунений апеляційним судом. До другої підгрупи відноситься: розгляд справи за відсутності кого не-будь із осіб, які беруть участь у справі, не повідомлених про час і місце судового засідання, якщо така особа таким чином обґрунтовує свою скаргу; порушення судом першої інстанції під час розгляду справи правила про мови, і особа, права якої були порушені, обґрунтовує цією обставиною свою апеляційну скаргу. До другої групи підстав для скасування судового рішення із

направленням справи на новий розгляд належить не дослідження обставин справи і якщо за доказами наявними в справі неможливо розглянути справу по суті в суді апеляційної інстанції (п. 2 ч. 1 ст. 327 ЦПК) [7]. Як зазначалось нами вище вважаємо, за необхідне закріпити в ЦПК України різновиди підстав, застосування яких б не залежало від змісту апеляційної скарги та якими б особа обґрунтувала апеляційну скаргу.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 424, ч. 4 ст. 427 ЦПК Республіки Казахстан скасування рішення і направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції допускається в будь-якому випадку, якщо: справу розглянуто незаконним складом суду або з порушенням правил підсудності; під час розгляду справи були порушені правила про мову судочинства; суд вирішив питання про права і обов'язки осіб, які не брали участі у справі; рішення не підписано суддею або підписано не тим суддею, який розглянув та вирішив справу [9].

Слід зазначити, що у разі розгляду справи за відсутності кого не-будь з осіб, які беруть участь у справі, не повідомлених належним чином про час і місце судового засідання ЦПК Республіки Казахстан на відміну від ЦПК Литовської Республіки, наділяє апеляційні суди повноваженням прийняти справу до свого провадження для розгляду по суті за правилами суду першої інстанції. За наявності таких обставин суд апеляційної інстанції скасовує рішення суду першої інстанції, про що виносить ухвалу. В ухвалі зазначається про перехід до розгляду справи за правилами суду першої інстанції, дії, які належить вчинити особам, які беруть участь у справі, і строки їх вчинення. Вважаємо, що тут втрачається такий принцип побудови судової системи як інстанційність.

ЦПК Республіки Узбекистан (ст.ст. 314, 343) [10] у порівнянні із ЦПК Республіки Казахстан містить ширше коло підстав для скасування рішення і направлення справи на новий розгляд. Крім підстав, які закріплені у ЦПК Республіки Казахстан, до них він відносить також порушення таємниці нарадчої кімнати при ухваленні рішення; винесення судового рішення не тими суддями, які розглядали справу; відсутність протоколу судового засідання або він не підписаний. Також рішення скасовується із направленням справи до суду першої інстанції у разі розгляду справи за відсутності кого не-будь з осіб, які мають право на участь у судовому розгляді, які не повідомлені про час і місце судового засідання. Разом з тим ст.ст. 314, 343 ЦПК Республіки Узбекистан не передбачається застосування цього повноваження у разі порушення правил підсудності.

Відповідно до ст. 386 Республіки Польща суд другої інстанції може скасувати оскаржуване рішення і передати справу на новий розгляд у випадку, якщо суд першої інстанції, не розглянув спір по суті або якщо ухвалення рішення потребує проведення судового розгляду в повному об'ємі [8].

Отже, в ЦПК України слід закріпити наступні підстави для скасування рішення суду і направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції: справу розглянуто неповноважним суддею або складом суду; рішення ухвалено не тим суддею, який розглядав справу; суд вирішив питання про права та обов'язки осіб, які не брали участі у справі; суд першої інстанції розглянув справу поза межами заявлених вимог у зв'язку із чим вимоги, вказані в позовній заяві не були предметом його розгляду; справу розглянуто за відсутності будь-кого з осіб, які беруть участь у справі, належним чином не повідомлених про час і місце судового засідання; суд розглянув не всі вимоги і цей недолік відповідно до ЦПК України не може бути усунений шляхом ухвалення додаткового рішення. Останні дві підстави слід віднести до умовних підстав, тобто якщо ними обґрунтовується апеляційна скарга та у ній наявне клопотання про направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції. Усі інші підстави слід відносити до абсолютних підстав скасування рішення та направлення справи на новий розгляд.

Відповідно до ст. 307 ЦПК України суд апеляційної інстанції вправі скасувати рішення суду і ухвалити нове рішення. Разом з тим законодавець не регламентує чи можливе застосування вказаного повноваження у разі визнання позову відповідачем. Слід зазначити, що глава 1 «Апеляційне провадження» не вказує на можливість здійснення цього права в суді апеляційної інстанції. Відсутні відповідні роз'яснення в постанові Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 р. № 18 «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» [16]. Таке право є одним із розпорядчих прав відповідача, вважаємо, що відсутні перешкоди по його здійсненню в апеляційному провадженні. У разі прийняття визнання позову відповідачем суд апеляційної інстанції повинен наділятися повноваженням щодо ухвалення рішення про задоволення позову, без скасування попереднього (так як рішення, яке ухвалив суд першої інстанції, було законним та обґрунтованим, то відсутні підстави для скасування).

Не визначені чинним ЦПК України повноваження суду апеляційної інстанції у разі відмови позивача від позову, укладення сторонами мирової угоди в апеляційному провадженні (ст. 306). Вважаємо, що вони не можуть пов'язуватись із скасуванням рішення суду першої інстанції, і тому не впливають із ст. 310 ЦПК України та потребують окремого нормативного закріплення. Такі повноваження закріпленні зокрема у ст. 645 Естонської Республіки [6], ст. 410 Республіки Казахстан [9], ст. 330 Республіки Узбекистан [10], хоча у них вказується на необхідність скасування рішення суду першої інстанції.

Не регламентує глава «Апеляційне провадження» право осіб, на врегулювання спору в суді апеляційної інстанції в порядку медіації, і

відповідно повноваження суду, хоча можливість врегулювання спору у такий спосіб є досить актуальною в умовах сьогодення.

Не знайшли належного правового регулювання у ЦПК України повноваження щодо скасування рішення і закриття провадження у справі або залишити заяву без розгляду. Вважаємо, за необхідне вказати у ст. 310 ЦПК України винятки щодо застосування підстав, визначених ст.ст. 205, 207. На окремі проблеми застосування певних підстав залишення заяви без розгляду при апеляційному перегляді вказує У. Б. Воробель [17]. Прогресивним в плані формулювання правих конструкцій з цього питання є ЦПК Республіки Казахстан (ст. 428) [9].

Отже, повноваження апеляційного суду щодо скасування рішень потребують подальшого удосконалення. Розширення повноважень суду апеляційної інстанції, визначення на законодавчому рівні вичерпного переліку підстав їх застосування, забезпечити ефективність процедури перегляду в порядку апеляційного провадження, належний захист порушених, невизнаних, оспорюваних прав, свобод, інтересів, усуне можливість зловживань ними з боку суддів.

Список використаних джерел

1. *Гнатенко, А. В.* Повноваження апеляційного суду при перегляді рішення суду: теоретичні та практичні спірні питання [Текст] / А. В. Гнатенко, Д. Д. Луспенник // Вісник Верховного Суду України. — 2008. — № 12. — С. 38–45.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV [Текст] // Офіційний вісник України. — 2004. — № 16. — Ст. 1088.
3. *Борисова, Е. А.* Апелляция в гражданском и арбитражном процессе [Текст] / Е. А. Борисова. — М.: Городец, 1997. — 160 с.
4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI [Текст] // Офіційний вісник України. — 2010. — № 55/1. — Ст. 1900.
5. Гражданское процессуальное уложение Германии = Deutsche Zivilprozessordnung mit Einfuhrungsgesetz: Ввод. закон к Гражд. процессуальному уложению [Текст] : [пер. с нем.] / [В. Бергман, введ., сост.]. — М.: Волтерс Клувер, 2006. — 472 с. — (Серия «Германские и европейские законы», кн. 3).
6. Гражданский процессуальный кодекс Эстонской Республики от 20.04.2005 г. [Электронный ресурс] // Правовые акты Эстонии. — 2005. — № 15. — 28 декабря. — С. 1223–1498 ; Riigikantselei. — URL : http://www.riigikantselei.ee/arhiiv/rto/pae/2005/pae_nr18_28-12-2005.pdf.
7. Lietuvos Respublikos Civilinio Procesu Kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas (2002 m. vasario 28 d. Nr. IX–743) [Elektroninis išteklius] / Lietuvos Respublikos Seimas. — URL : http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_e?p_id=162435&p_query=&p_tr2=.
8. Kodeks postępowania cywilnego z dnia 17 listopada 1964 r. [Źródło Elektroniczne] / Legeo. — URL : <http://prawo.lego.pl/prawo/kodeks-postepowania-cywilnego-z-dnia-17-listopada-1964-r/>.

9. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан от 31.10.2015 г. [Электронный ресурс] / Информационное агентство Zakon.kz. — URL : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34329053&doc_id=34329053#sub_id=1004796278_3&sub_id2=4010000&sel_link=1004796278_3.
10. Гражданский процессуальный закон Республики Узбекистан от 30.08.1997 г. [Электронный ресурс] / Налоговое и финансовое законодательство Узбекистана. — URL : http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=186098.
11. *Зейкан, Я. П.* Коментар Цивільного процесуального кодексу України [Текст] / Я. П. Зейкан. — К. : Юридична практика, 2006. — 560 с.
12. *Смельянова, І.* Апеляційний і касаційний перегляд судових рішень в цивільному судочинстві: теоретичні та практичні аспекти [Текст] / І. Смельянова // Право України. — 2004. — № 2. — С. 19–20.
13. Доповідь Голови Верховного Суду України В. Т. Маляренка на 7 з'їзді суддів України [Текст] // Судова апеляція. — 2006. — № 1 (2). — С. 10–22.
14. Проблеми у сфері правосуддя можна подолати лише системними заходами: у Президії Верховного Суду України та Раді суддів України [Текст] // Вісник Верховного Суду України. — 2008. — № 5 (93). — С. 3–17.
15. *Бородін, М. М.* Оскарження і розгляд цивільних справ у порядку апеляції (судова практика) [Текст] / М. М. Бородін // Судова апеляція. — 2005. — № 1. — С. 111–120.
16. Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку: постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 р. № 18 [Текст] // Вісник Верховного Суду України. — 2008. — № 11 (99). — С. 7–15.
17. *Воробель, У. Б.* Застосування інституту залишення заяви без розгляду на стадії апеляційного перегляду судових рішень [Електронний ресурс] / У. Б. Воробель // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». — 2012. — № 2 (6). — URL : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12vuepsr.pdf>.

